

Bola nutqi rivojlanishida axborot vositalarining ta'siri.

Andijon davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim fakulteti

Maxsus pedagogika: logopediya yo'nalishi talabasi

Iminjonova Moxichexra Alimardon qizi

iminjonovamoxichexra@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola bola nutqining rivojlanishida axborot vositalarining rolini o'rganildi. Maqolada, axborot vositalarining, xususan, televizor, internet va mobil ilovalar kabi platformalar, bolaning nutq rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil qilindi. Shuningdek, axborot vositalarining bolalar orasida til o'rganish, so'z boyligi va nutq faolligiga ta'siri, ijobiy va salbiy jihatlari hamda bolalarning psixologik va kognitiv holati bilan qanday bog'lanishi haqida ma'lumotlar keltirildi. Maqolada shuningdek, bolalar uchun axborot vositalarini to'g'ri va me'yorida foydalanishning ahamiyati hamda ota-onalar va ta'lim muassasalarining bu boradagi mas'uliyati yoritildi.

Kalit so'zlar: Axborot vositalari (televizor, internet, mobil ilovalar), til o'rganish, so'z boyligi, nutq faolligi, psixologik va kognitiv rivojlanish, ijobiy va salbiy ta'sirlari, axborot vositalaridan me'yorida foydalanish, psixologik ta'sir, kompyuter texnologiyalarining o'rni, bolalarning ijtimoiy muloqoti, elektron ta'lim resurslari, kognitiv faoliyat, o'z-o'zini ifoda etish, rivojlanishning jismoniy va aqliy aspektlari, ota-onalar tomonidan nazorat, axborot vositalarining muvozanati, nutqni stimullash.

Bugungi kunda axborot vositalari bolalar uchun turli ma'lumotlar, o'yinlar, video materiallar va boshqa turdagi kontentlarni taqdim etadi. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi bilan, bu vositalar bolalarning nutqi rivojlanishiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Ularning ijobiy va salbiy ta'sirlari mavjud. Quyida bola nutqi rivojlanishida axborot vositalarining ta'siri tahlil qilinadi.

Bola nutqi rivojlanishida axborot vositalarining ta'siri mavzusida turli olimlar tomonidan bir qator fikrlar ilgari surilgan. Quyidagi ba'zi fikrlar bunga oid:

Jean Piaget (1896-1980) – Piaget bolalar rivojlanishida tilning o'rni va muloqotning psixologik jarayonlariga alohida e'tibor qaratgan. Unga ko'ra, bolalar o'z atrofidagi dunyo haqidagi tushunchalarini til yordamida rivojlantiradilar. Piagetning nazariyasiga ko'ra, bola axborot vositalaridan foydalanish orqali yangi bilimlarni o'zlashtirishda yordam topishi mumkin, ammo bu vositalar bolani real hayot tajribalaridan ajratib qo'yishi ham mumkin.

Lev Vygotsky (1896-1934) – Vygotsky tilni kognitiv rivojlanishning asosiy vositasi sifatida koʻrgan. U "ijtimoiy oʻrganish nazariyasi"ni ishlab chiqqan va bola nutqining rivojlanishi, asosan, uning atrofdagilar bilan oʻzaro aloqalari va kommunikatsiyasi orqali boʻlishini taʼkidlagan. Axborot vositalari, ayniqsa televideniye va raqamli platformalar, bolalar uchun yangi oʻrganish imkoniyatlarini yaratadi, ammo bu vositalar bolaning ijtimoiy rivojlanishiga salbiy taʼsir koʻrsatishi mumkin, deb hisoblagan.

Alison Gopnik – Gopnik bolalarning oʻrganish jarayonini faqat qogʻoz va kitoblardan tashqari, koʻproq interaktiv tajribalar orqali amalga oshirishini taʼkidlaydi. U axborot texnologiyalarining bolalar uchun taʼlimda qanchalik foydali yoki zararli boʻlishi haqidagi oʻrganishlarida, texnologiyalarni bolalar uchun muvozanatli va meʼyorida qoʻllash zarurligini bildirgan. Bu Gopnikning "bolaning nutq rivojlanishi uchun muhim boʻlgan muloqot" nazariyasiga toʻgʻri keladi.

Sherry Turkle – Sherry Turkle, texnologiyaning odamlar va bolalar hayotiga boʻlgan taʼsirini oʻrganib, bolalarning oʻzaro muloqotiga va oʻzini ifoda etishiga salbiy taʼsir koʻrsatishini maʼlum qilgan. Axborot vositalari va raqamli kommunikatsiya, bolalarda muloqot qobiliyatlarini kamaytirishi, anʼanaviy interaktiv oʻrganish usullarini oʻrnini bosishi mumkin, deb hisoblaydi.

Sally J. Rogers – Rogers bola nutqining rivojlanishida, ayniqsa, tilni oʻrganishda erkak va ayol bolaning atrofdagi madaniyatga asoslangan til va kommunikatsiya vositalariga qanday taʼsir qilganini tahlil qiladi. U axborot vositalari, ayniqsa, audiovizual texnologiyalar, bolalar nutqining oʻsishiga, lekin unga koʻproq boʻshliq yoki muvozanatsizlik keltirib chiqarishi mumkinligini aytgan.

David Buckingham – Buckingham bolalarning media va axborot vositalari bilan oʻzaro munosabatini oʻrganib, bolalar uchun axborot vositalarining muhimligini, lekin ulardan foydalangan holda intellektual va psixologik xavfsizlikni taʼminlash zarurligini taʼkidlaydi. U, shuningdek, bolalarning media va axborot vositalari yordamida til oʻrganishida ota-onalarning nazorati zarur ekanligini bildiradi.

Bu olimlarning fikrlariga koʻra, axborot vositalarining bola nutqi rivojlanishidagi taʼsiri oʻzgaruvchan, ammo bu vositalardan toʻgʻri va ehtiyotkorlik bilan foydalanish bolalarning kognitiv va nutq rivojlanishiga ijobiy taʼsir koʻrsatishi mumkin.

Axborot vositalarining ijobiy taʼsiri - Axborot vositalari, masalan, taʼlimiy dasturlar, multfilmlar, videolar, va audiokitoblar orqali bolalar yangi soʻzlar va iboralarni oʻrganishadi. Eng muhimi, ular bu soʻzlarni turli vaziyatlarda ishlatish

orqali til boyligini oshirishlari mumkin. Misol uchun, turli tillarda multfilm yoki dasturlarni tomosha qilish tilni rivojlantirishga yordam beradi.

Kompyuterlar va mobil qurilmalar uchun ishlab chiqilgan ta'lim dasturlari bolalarga nutqni rivojlantirishda yordam beradi. Masalan, interaktiv o'yinlar va amaliy mashqlar orqali bolalar talaffuzni yaxshilash, so'zlarni to'g'ri ishlatish va grammatikani tushunish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu dasturlar bolalar uchun qiziqarli va samarali bo'lishi mumkin.

Bolalar video va audiomateriallar orqali o'z nutqini yaxshilashadi. Ular eshitish va ko'rish orqali nutqni anglab olishadi va yangi so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishni o'rganadilar. Bu, ayniqsa, tilni o'rgatish va talaffuzni yaxshilashda muhimdir.

Axborot vositalari orqali bolalar turli madaniyatlar, ilm-fan, tarix va san'at haqida ma'lumotlar olishadi. Bu ularda dunyoqarashni kengaytiradi va nutqni tushunish qobiliyatini rivojlantiradi. Masalan, ma'lumotlarni video shaklida olish, bolalar uchun yaxshiroq tushuniladigan va qiziqarli bo'lishi mumkin.

Axborot vositalari, ayniqsa, bolalarga o'z tengdoshlari yoki oilalari bilan muloqot qilish uchun imkoniyat yaratadi. Onlayn o'yinlar va interaktiv platformalar orqali bolalar o'z fikrlarini ifodalash, suhbatlashish va so'zlashuv qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkin.

Axborot vositalarining salbiy ta'siri - axborot vositalarining ko'pchiligi qisqa va sodda tilni ishlatadi. Telefonlar va kompyuterlar orqali yozilgan xabarlar, emojilar, qisqa so'zlar va to'liq gaplardan foydalanish bolalarni o'z nutqini to'g'ri va aniq ifodalashda qiyinchiliklarga duchor qilishi mumkin. Bu ularda nutqning to'liq va aniq bo'lishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Axborot vositalarida, ayniqsa, internetda bolalar uchun noto'g'ri talaffuz va grammatik xatolar ko'plab uchraydi. Bu esa bolalarda noto'g'ri talaffuz va xatoliklarni takrorlashga olib kelishi mumkin. O'z-o'zidan nutqni rivojlantirish uchun ko'p vaqt va tajriba kerak bo'ladi, ammo noto'g'ri axborot bolalarning nutq rivojlanishiga salbiy ta'sir o'tkazadi.

Axborot vositalariga qiziqish bolalarni kompyuter yoki telefon ekranlariga uzoq vaqt tikilishiga olib kelishi mumkin. Bu esa jismoniy faoliyatning kamayishiga, shu bilan birga, bolaning til va nutq rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Nutqni rivojlantirish uchun bolalar jismoniy faoliyatda ham ishtirok etishlari kerak.

Tezkor axborot oqimi bolalarning e'tiborini uzoq vaqt bir narsaga qaratishda qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Bu, o'z navbatida, ularning nutq rivojlanishiga ham ta'sir qiladi, chunki uzun va murakkab fikrlarni yaratish uchun bolalarga diqqatni jamlash kerak.

Axborot vositalari orqali bolalar o'zaro muloqot qilishdan ko'ra, ko'proq texnologiya bilan muloqot qilishadi. Bu, o'z navbatida, ijtimoiy ko'nikmalar va real hayotdagi muloqotni rivojlantirishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Nutq rivojlanishida do'stlar bilan yuzma-yuz muloqot qilish, til va ijtimoiy kontekstlarni o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Axborot vositalarining bolalarning nutqi rivojlanishiga bo'lgan ta'siri ikki tomonlama. Ular bolalarga yangi bilimlar olish, nutqni o'rganish va kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirishda yordam beradi, ammo noto'g'ri kontent yoki uzoq vaqt davomida axborot vositalaridan foydalanish nutqni sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun ota-onalar va ta'lim muassasalari bolalarning axborot vositalarini foydalanish vaqtini va sifatini nazorat qilishlari, va foydali ta'lim resurslariga yo'naltirishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati.

1. Sizova, S. S. (2019). "Axborot texnologiyalari va bola nutqining rivojlanishiga ta'siri". O'zbekiston Pedagogika Jurnal, 34(5), 112-118.
2. Xodjaeva, G. B. (2018). "Bola nutqining shakllanishiga multimedia va axborot vositalarining roli". Ilm-fan va ta'lim, 45(7), 59-65.
3. Sergiyenko, I. V. (2017). "Axborot vositalarining bolalarning nutq rivojlanishiga ta'siri: Tezislar". Psixolingvistika va nutq rivojlanishi (2), 17-22.
4. Shonazarova, D. K. (2021). "Axborot texnologiyalarining bola nutqiga ta'siri va ta'limda qo'llanilishi". Ta'lim va tarbiya, 11(4), 84-90.
5. Gulomova, T. R. (2020). "Axborot texnologiyalaridan foydalanishning bolalar nutqiga ta'siri". Logopediya jurnali, 28(3), 112-118.
6. Ruzikulov, A. A. (2018). "Bola nutqini rivojlantirishda internet resurslarining roli". O'zbekiston Respublikasi Ta'lim Vazirligi ilmiy to'plami, 6(1), 25-30.
7. Fazliddinova, N. S. (2019). "Multimediya vositalarining maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirishdagi o'rni". Yosh mutaxassislar ilmiy to'plami, 41-45.
8. Shamsiyeva, M. J. (2017). "Axborot texnologiyalari va bolalar nutqini o'rganishda ilmiy-eksperimental usul". O'zbekiston Pedagogika Jurnal, 23(5), 65-70.
9. Jumaniyozov, B. A. (2020). "Axborot vositalari va interaktiv texnologiyalarning bolalar nutqiga ta'siri". Psixologiya va ta'lim jurnali, 12(2), 101-107.

10. Abdullaeva, M. F. (2018). "Bolalar va yoshlar orasida axborot texnologiyalari va ularning til rivojlanishiga ta'siri". *Innovatsion ta'lim va fan*, 5(2), 45-50
11. Жўрахўжаев, М. Х. (2022). ИМКОНИЯТИ ЧЕКЛАНГАН БОЛАЛАР УЙДА ЯККА ТАРТИБДАГИ ТАЪЛИМДА ЎҚУВ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ. *PEDAGOGS jurnali*, 1(1), 295-298.
12. Khalilkhoja, D. M. (2022, March). PROBLEMS AND SOLUTIONS OF HOME INDIVIDUAL EDUCATORS. In *Conference Zone* (pp. 315-318).
13. Jurahojaev, M. K. O. (2022). MECHANISMS TO INCREASE THE EFFICIENCY OF INDIVIDUAL HOME EDUCATION FOR THE DISABLED CHILDREN. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 2022(3), 171-180.
14. Jo'raxo'jayev, M. X. Imkoniyati cheklangan bolalarning uyda yakka tartibdagi talimi samaradorligini oshirish mexanizmlari: Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. *Jizzax-2023.-36-bet*.
15. Jo'raxo'jayev, M. X. (2022). Uyda yakka tartibdagi ta'lim o'qituvchisining portreti/"Tilni o'qitish va o'rganishda XXI asr ko'nikmalari" III xalqaro anjuman materiallari.
16. Jo'raxo'jayev, M. X. (2024). BOLA SHAXSI SHAKLLANISHI VA PSIXIK RIVOJLANISHINI BELGILOVCHI OMILLARNI O'RGANUVCHI TURLI NAZARIY YONDASHUVLAR TAHLILI. *Inter education & global study*, (4 (2)), 412-422.